

Dr hab. Kyrylo Myzgin

Adiunkt

Kierownik Katedry Numizmatyki i Muzealnictwa

Kierownik Pracowni Archeologii Europy Wschodniej

Wydział Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego

ul. Krakowskie Przedmieście 26/28

00-927 Warszawa

k.myzgin@uw.edu.pl

Warszawa, 18.11.2025

Recenzja pracy doktorskiej Pana mgr Nicolaia Batoga, pt. *Nomads in the Prut-Dniester area from the second half of the 2nd century – first half of the 3rd century AD (based on funerary discoveries)*

Przedstawiona mi do recenzji praca doktorska Pana mgr Nicolaia Batoga, przygotowana na Wydziale Archeologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu pod kierunkiem prof. dr hab. Andrzeja Michałowskiego oraz dr Vasile Iarmulschi, zasługuje na szczególne uznanie z kilku powodów. Po pierwsze, bardzo cieszy mnie samo powstanie tej rozprawy. Jako osoba, która od 2006 roku ściśle współpracuje z mołdawskimi badaczami – co prawda głównie w zakresie znalezisk monet rzymskich – z przykrością obserwowałem kryzys badań archeologicznych w Mołdawii w pierwszych dekadach XXI wieku. Tym większą satysfakcję sprawia mi widoczna w ostatnich latach stopniowa, ale wyraźna poprawa sytuacji, której wymownym i ważnym przejawem jest właśnie niniejsza praca. Jej powstanie daje realną nadzieję na dynamiczny rozwój badań nad archeologią okresu rzymskiego w Mołdawii. Po drugie, każdy badacz zajmujący się okresem rzymskim w Europie Wschodniej doskonale zdaje sobie sprawę z wyjątkowego znaczenia materiałów sarmackich z dorzecza Dniestru i Siretu, a także z faktu, jak często brakowało ich całościowego, rzetelnego opracowania. Praca Pana mgr Batoga znacząco wypełnia tę istotną lukę. Po trzecie, szczególnie cieszy mnie, że Autor, podejmując się niezwykle wymagającego zadania opracowania rozproszonych i zróżnicowanych materiałów, wykazuje pełną świadomość konieczności wykorzystania nowoczesnych, interdyscyplinarnych metod badawczych. Uważam, że ośrodek, w którym praca została przygotowana, zapewnił ku temu doskonałe warunki. Chciałbym podkreślić, że praca ma charakter ważny i potrzebny, a przedstawione przeze mnie uwagi – choć ich liczba może wydawać się znaczna – mają wyłącznie na celu zwrócenie uwagi Szanownego Pana Autora na te kwestie, których dopracowanie pozwoli jeszcze pełniej doprecyzować wyniki badań, zwłaszcza w perspektywie ewentualnej przyszłej publikacji.

Rozprawę doktorską, liczącą 860 stron, można podzielić na dwie zasadnicze części. Pierwszą stanowi część analityczna obejmująca 175 stron, na którą składają się: Wstęp (oznaczony jako rozdział 0), cztery rozdziały zasadnicze oraz Wnioski (oznaczone jako rozdział 5). Drugą część tworzą materiały źródłowe i pomocnicze, obejmujące: katalog (422 strony tekstowe), bibliografię wraz z listą skrótów (38 stron) oraz ryciny z ich wykazem (łącznie 212 stron, z czego 203 to ryciny).

Dysertacja została przygotowana w języku angielskim, który – z nielicznymi wyjątkami – jest klarowny, przejrzysty i poprawny pod względem zastosowanej terminologii naukowej.

Rozdział **wstępny** precyzyjnie określa główny cel dysertacji, jakim jest analiza praktyk funeralnych i zwyczajów ceremonialnych ludności sarmackiej w celu rekonstrukcji wybranych aspektów życia społecznego oraz relacji ze środowiskiem przyrodniczym. Autor lokuje badania w międzyrzeczu Prutu i Dniestru – obszarze ważnym, lecz dotąd niedostatecznie opracowanym – oraz wyznacza ramy chronologiczne na drugą połowę II i początek III wieku n.e., wiążąc je z okresem po wojnach markomańskich i pojawieniem się kultury Sântana de Mureș–Chernyakhiv. Trafnie podkreślono rolę regionu jako przestrzeni intensywnej mobilności i kontaktów kulturowych oraz wskazano kluczowe jednostki kulturowe (Poienęști-Vârteșcoiu, stanowiska typu Etulia, zespoły sepulkralne ludności koczowniczej) jako reprezentatywne dla złożoności i wielowątkowości procesów kulturowych. Za w pełni zasadne należy uznać dążenie do uporządkowania zróżnicowanych interpretacji źródeł archeologicznych.

W części poświęconej środowisku fizycznogeograficznemu (0.2) Autor przedstawia przekonujący opis geomorfologii, zróżnicowania krajobrazowego oraz warunków klimatycznych i glebowych. Ujęcie to pozostaje jednak zasadniczo statyczne – zabrakło odniesienia do diachronicznych zmian paleoklimatycznych i paleogeograficznych w I tysiącleciu n.e. oraz do wyników badań paleoekologicznych, palinologicznych i geoarcheologicznych, które mogłyby zweryfikować, na ile współczesny krajobraz odzwierciedla środowisko funkcjonowania społeczności sarmackich, zwłaszcza w strefie otwartych stepów i nizin rzecznych.

W odniesieniu do periodyzacji kultury sarmackiej (0.3) Autor przyjmuje klasyczny podział na fazę wczesno-, środkowo- i późnosarmacką, co zapewnia klarowność interpretacyjną i mieści się w dominującej tradycji badawczej. Można byłoby jednak szerzej odnieść się do dyskusji nad regionalnymi wariantami chronologii i specyfiką międzyrzecza Prutu i Dniestru. W części dotyczącej metod (0.4) pozytywnie oceniam szeroki wachlarz narzędzi – od klasycznej typologii, analiz porównawczych i statystycznych po GIS i ujęcia interdyscyplinarne. Jednocześnie brakuje wyraźniejszej refleksji teoretycznej nad samą naturą źródeł archeologicznych i praktyką interpretacji (np. krytyki systemu trzech kultur H.J. Eggersa czy odwołań do koncepcji „biografii rzeczy”), co mogłoby wzmocnić krytyczny wymiar analiz.

Pierwszy rozdział, poświęcony podstawom źródłowym, otwiera część dotyczącą antycznych tekstów pisanych (1.1), opracowana jednak zbyt skrótowo, w duchu zbliżonym do ujęcia encyklopedycznego. Wątki kluczowe dla całej dysertacji – jak udział lokalnej ludności sarmackiej w wojnach markomańskich czy rola koalicji plemion (z Gotami na czele) w bitwie pod Abritus – wymagają szerszego przedstawienia aktualnego stanu badań i wyraźniejszego zajęcia stanowiska przez Autora, także w odniesieniu do ewentualnego odzwierciedlenia tych procesów w materiale archeologicznym. Wątpliwości budzi ponadto obecność wątku „The Hunnic invasions and the end of the Sarmatian Era” w podrozdziale ograniczonym w tytule do drugiej połowy II i pierwszej połowy III w. n.e.; bardziej zasadne wydawałoby się podkreślenie skąpości wzmianek pisanych dotyczących bezpośrednio omawianego regionu i konieczności rekonstrukcji jego dziejów w szerszym kontekście terytorialnym. Wymaga dopracowania również sposób cytowania źródeł antycznych – należałoby w całej pracy konsekwentnie stosować ogólnie przyjęte w nauce skróty (SHA, Cass. Dio, Jord. Get. itd.).

W podrozdziale 1.2 Autor przekonująco wyróżnia dwie główne fazy badań archeologicznych nad kulturą sarmacką w międzyrzeczu Prutu i Dniestru, trafnie wskazując ograniczoną wartość dokumentacyjną najwcześniejszych odkryć oraz niedostateczne rozpoznanie późnej fazy obecności Sarmatów w regionie. Zastrzeżenia budzi natomiast wprowadzenie nazw okresów opartych na zestawieniach nazwisk badaczy (*Fydorov-Bichir-Rikman Period* itd.), które są mało poręczne i mogą niezamierzenie pomniejszać rolę innych autorów; bardziej przejrzyste byłyby neutralne określenia chronologiczne lub numeracja kolejnych faz. Warto byłoby także wyraźniej zarysować różnice metodologiczne między tymi okresami oraz uzupełnić wywód choćby o podstawowy komponent statystyczny (np. zestawienie dynamiki odkryć i publikacji). Zachęcałbym ponadto Autora do pogłębienia krytycznej analizy stanu badań poprzez wskazanie „białych plam”, ocenę stopnia i jakości publikacji stanowisk oraz uwzględnienie wpływu uwarunkowań politycznych, systemu finansowania, rozwoju archeologii inwestycyjnej i – co szczególnie ważne – konsekwencji „epoki wykrywaczy metali”, których znaczenia nie należy pomijać.

Jednak prawdziwym rdzeniem rozprawy są rozdziały II i III. **Rozdział drugi** poświęcony został analizie obrządku pogrzebowego i rytuałów funerarnych społeczności późnosarmackich. Podstawę źródłową stanowi obszerny korpus 454 grobów z 111 stanowisk, podzielonych na trzy zasadnicze kategorie: groby w kurhanach pierwotnych, wtórnych oraz w nekropoliach płaskich. Autor zastosował wieloaspektowe podejście badawcze, obejmujące analizę statystyczną (liczebność i struktura typów grobów), przestrzenną (rozmieszczenie regionalne i układ cmentarzysk), morfologiczną (formy jam grobowych, układ pochówków, orientacja) oraz porównawczą, uwzględniającą analogie ze stanowisk innych regionów sarmackich, takich jak dorzecze Wołgi, Banat, Don czy Nizina Panońska.

W części dotyczącej lokalizacji i układu cmentarzysk Autor wykazał koncentrację znalezisk w trzech głównych strefach: Nizinie Środkowopruckiej i jej peryferiach, stepie budziackim oraz na Nizinie Dolnodunajskiej. Szczególnie istotnym ustaleniem badawczym jest zidentyfikowana zmiana w preferencjach sepulkralnych – wyraźny wzrost liczby grobów lokowanych w kurhanach pierwotnych przy jednoczesnym utrzymaniu tradycji wtórnego wykorzystania starszych nasypów. W odniesieniu do kurhanów wtórnie użytkowanych Autor słusznie zwrócił uwagę na przewagę położenia grobów sarmackich w sektorach południowych i południowo-zachodnich, co wiąże z intencją unikania naruszenia wcześniejszych pochówków, a także z potencjalną symboliką o irańskim podłożu. Wydaje się jednak, że wymagają doprecyzowania motywy preferowania kurhanów kultury jamowej. Czy wynika to przede wszystkim z ich większej wysokości i widoczności w krajobrazie sepulkralnym, czy raczej z faktu, iż są one częściej badane i lepiej rozpoznane w materiałach archeologicznych?

Przeprowadzona przez Autora analiza typów jam grobowych wykazała dominację form prostokątnych (w tym ze stopniami i niszami), przy zauważalnym zróżnicowaniu między kurhanami pierwotnymi, wtórnymi oraz nekropoliami płaskimi. Uważam, że w tym sensie przydatny byłby diagram ukazujący zależność (lub jej brak) między formą jamy a jej głębokością – stanowiłoby to rozwinięcie Graph 8 i mogłoby również pomóc w wyjaśnieniu niewielkiej liczby jam o formach trapezoidalnych, kwadratowych oraz owalnych. W przypadku tych rzadkich form jam warto także podkreślić, że rozpoznanie takich form niekiedy może być wynikiem interpretacji archeologa podczas eksploracji lub analizy publikacyjnej.

W odniesieniu do konstrukcji jam, trudno nie zgodzić się z Autorem, że bardziej złożone konstrukcje częściej występują w grobach elitarnych, charakteryzujących się większymi rozmiarami oraz bogatszym inwentarzem. Sugerowałbym jednak Autorowi rozważyć również czynnik praktyczny lub środowiskowy przy kopaniu jam grobowych (np. w warunkach zimowych). Autor słusznie zauważa, że „*the funerary inventory of stepped burial pits does not differ significantly from that of simple rectangular pits, but the diversity and quantity of artifacts are often greater. The high degree of looting (80%) of these pits underscores their initial wealth*” (s. 43). Byłbym jednak ostrożniejszy w przyjmowaniu, że naruszenie grobu stanowi automatyczne potwierdzenie jego pierwotnego bogactwa (to już może być nadinterpretacja), ponieważ ingerencja mogła wynikać także z innych przesłanek, np. rytualnych – co Autor zresztą wspomina w dalszej części rozprawy.

W części dotyczącej orientacji i pozycji zmarłych wykazano wyraźną dominację orientacji północnej i północno-wschodniej, przy kontynuacji tradycyjnego układu na wznak z wyprostowanymi kończynami oraz sporadycznym występowaniu pozycji skurczonych. Chciałbym wskazać, że nieznaczne odchylenia w orientacji jam grobowych lub pozycji głowy mogą być potencjalnie związane z *solar declination*, czyli sezonowym lub rocznym przesunięciem pozycji Słońca. Odrębny segment rozdziału stanowi analiza konstrukcji rowów rytualnych i ich zróżnicowanych form. Autor przekonująco argumentuje, że pełnią one istotną funkcję jako wyznacznik chronologiczny w obrządku późnosarmackim.

Na końcu rozdziału zamieszczono mapy i ryciny odnoszące się do przedstawionych analiz, choć ich umieszczenie wewnątrz rozdziału – w sąsiedztwie omawianych treści – byłoby znacznie bardziej funkcjonalne i ułatwiłoby odbiór.

Rozdział trzeci poświęcony jest analizie wyposażenia grobowego oraz jego typologii. Jest to najobszerniejsza część dysertacji, obejmująca 87 stron (s. 67–154). Autor przyjmuje podejście typologiczne, opierając analizę na zróżnicowanym korpusie źródeł, obejmującym m.in. fibule, kolczyki, pierścienie, bransolety, naszyjniki, zawieszki, amulety oraz elementy pasa. Zabytki zostały sklasyfikowane według surowca, techniki wykonania, funkcji, ornamentyki oraz kontekstu archeologicznego. Analiza ma charakter porównawczy – uwzględnia zarówno materiały z badanego regionu, jak i typologie wypracowane dla innych obszarów sarmackich oraz prowincji rzymskich.

Należy jednak wyraźnie podkreślić, że brak jednolitych rycin syntetyzujących poszczególne kategorie zabytków znacząco utrudnia ocenę poprawności typologii oraz weryfikację autorskich interpretacji. W archeologii przedstawienie omawianych kategorii zabytków na odrębnych, klarownych rycinach (z podaniem kontekstu stanowiskowego) jest standardem, umożliwiającym kontrolę nad sposobem klasyfikacji i interpretacji materiałów. W dodatkach (fig. 1-4) autor podaje wyłącznie typologiczny podział (nie jest tak tylko w przypadku zapinek, chociaż bez wskazania ich konkretnych zespołów grobowych, co dodatkowo ogranicza możliwość oceny poprawności wniosków). Brak takich zestawień rycin stanowi poważne uchybienie, które uniemożliwia pełną i kompleksową ocenę pracy autora włożonej w analizę materiałów. Moje uwagi raczej będą nosić charakter notatek o poszczególnych kategoriach.

W części poświęconej fibulom (3.1.1) Autor omawia 39 egzemplarzy, z których 33 zostały wykorzystane w analizie. Wyróżnia jedenaście typów. Zasadniczo odwołuje się do klasycznych typologii zapinek (O. Almgrena, A. Ambroza, W. Kropotowa, E. Gorochowskiego), brakuje jednak odniesień do nowszej (niż użyto) literatury przedmiotu. Na przykład w przypadku zapinek typu

Sarmatian type należałoby uwzględnić pracę prof. M. Mączyńskiej z 1999 roku, natomiast przy typie 11 – Ringfibeln (tzw. horseshoe fibulae) – opracowania oparte na najnowszych odkryciach (np. Radiusz 2021). Zastrzeżenia budzi również „Chart 1”: w zestawieniu chronologicznym zasadne byłoby zastosowanie okresów chronologii względnej, również jak i nieograniczanie się do roku 249, co sprawia wrażenie, jakoby czas występowania tych fibul zawężał się wyłącznie do tego jednego roku.

Przeprowadzona w pracy analiza kolczyków (3.1.2) (52 egzemplarze, 43 typologicznie uchwytnie) pokazuje przewagę prostych form drucianych z zapięciem hak-pętla oraz kolistych kółek o otwartych zakończeniach, o bardzo szerokiej chronologii (I–IV w. n.e.). Mam tylko zastrzeżenie czy forma kolczyka z Sărata Veche T1G7 nie jest związana ze stanem jego zachowania?

Pan mgr Batog wskazuje, że pierścienie (3.1.3) (13 egzemplarzy, z czego 9 określonych typologicznie) reprezentują głównie proste formy druciane, uzupełnione pojedynczymi egzemplarzami z oczkiem lub tarczką – niekiedy będącymi bezpośrednimi importami rzymskimi. Trafnie zauważa, że obecność tych importów odzwierciedla dostęp do dóbr prestiżowych i może wskazywać na wyższy status społeczny zmarłych. W przypadku tej kategorii zabytków uwagę zwraca typ 1. Nie wydaje się w pełni uzasadnione zaliczenie wszystkich egzemplarzy z Orlovka-Kartal, Polevoe oraz Taraclia Gaidabul do podtypu 1b, ponieważ widoczna jest między nimi znacząca różnorodność formalna.

Istotną część wyposażenia stanowią zawieszki i amulety (3.1.5). W tym podrozdziale dostrzegalny jest problem braku konsekwentnego odwoływania się do literatury. Na przykład, wskazując, że lunule występują w kulturze czerniachowskiej (s. 91), Autor powinien przywołać opracowanie O. Hopkało z 2008 roku dotyczące biżuterii tego kręgu kulturowego. Również stwierdzenia typu „*product with numerous analogies in various cultural contexts over extended chronological periods*” (s. 91) wymagają poparcia konkretnymi przykładami lub literaturą, zwłaszcza że wiele z tych przedmiotów stanowi cenne źródło do badań interregionalnych, w tym relacji z kulturami Europy Środkowej.

Pan Nicolai Batog podkreśla wyjątkowo liczny zespół elementów pasa (3.1.6) (93 sprzączki i liczne akcesoria w 75 zespołach grobowych), przewyższający pod względem liczbowym materiały z Banatu i Wielkiej Niziny Węgierskiej. Zgadzam się, że jest to kluczowa kategoria dla rekonstrukcji stroju, hierarchii społecznej oraz kontaktów z prowincjami rzymskimi. Jednocześnie warto zauważyć ograniczoną perspektywę porównawczą tego opracowania. Na przykład, przy analizie sprzączek typu 5 z prostokątną ramą i prostokątną klamrą zasadne byłoby odwołanie się do typologii R. Madydo-Legutko oraz do opracowania Madydo-Legutko, Bruyako i Dzigowskiego w *Wiadomościach Archeologicznych* (2018), które istotnie poszerza kontekst interpretacyjny tej kategorii zabytków.

W przypadku paciorków (3.1.7) Autor opracował autorską typologię dziesięciu grup, opartą na surowcu, formie i funkcji, trafnie ukazując ich znaczenie jako wskaźników statusu społecznego, pochodzenia surowca oraz obecności luksusowych importów. Słusznie podkreślono diagnostyczną wartość paciorków z fajansu egipskiego oraz wielofasetowych paciorków z karneolu i kryształu, które pełnią funkcję markerów elitarnych oraz chronologicznych (II–III w. n.e.). Mam jednak wątpliwości co do określenia typu III jako „Sandwich type” (s. 100) – termin wydaje się nieprecyzyjny i słabo zakorzeniony w literaturze przedmiotu. Pomijając drobniejsze kwestie, należy zauważyć, że uwagi dotyczące krytyki źródeł – takie jak ograniczona dostępność materiału,

trudności w klasyfikacji kamieni, brak pewności co do pierwotnych opisów (s. 104, 109) – należałoby umieścić we wstępie do analizy, co umożliwiłoby lepsze zrozumienie jej ograniczeń.

Aplikacje (3.1.8), szczególnie wykonane z folii złotej, zostały trafnie rozpoznane jako elitarne elementy stroju reprezentacyjnego, występujące niemal wyłącznie w bogatych pochówkach. Warto jednak zwrócić uwagę, że „gold threads from clothing” z Cioburciu T2G1 nie mogą być jednoznacznie zaliczone do tej kategorii, ponieważ – jak sam Autor przyznaje – stanowią raczej pozostałości tekstyliów (s. 115).

Przedmioty toaletowe (3.2) zostały właściwie rozpoznane jako importy rzymskie, pełniące zarówno funkcje codzienne, jak i symboliczne, a jednocześnie stanowiące ważne markery chronologiczne (połowa II – połowa III w. n.e.) oraz świadectwo romanizacji elit. W przypadku analizy luster zasadne byłoby uwzględnienie także stopnia ich zachowania w grobach oraz ewentualnych różnic w sposobie depozycji.

Analiza uzbrojenia (3.3) (110 przedmiotów z około 80 grobów) jest, moim zdaniem, wykonana rzetelnie i szczegółowo. Autor konsekwentnie przedstawia różne typy uzbrojenia, słusznie podkreślając dominację miecza jako symbolu statusu wojownika oraz znaczenie znalezisk elementów zbroi łuskowej i uprzęży końskiej jako świadectwa obecności ciężkiej kawalerii typu kataphraktoi.

Osobna część rozdziału (3.5) przedstawia typologiczno-funkcjonalną analizę naczyń (pottery). Zwraca uwagę, że nazwa podrozdziału sugeruje analizę naczyń ceramicznych, podczas gdy włączone zostały tu również naczynia szklane, terakotowe i metalowe (s. 131), co, moim zdaniem, jest nieuzasadnione z metodologicznego punktu widzenia. Te kategorie, jako specyficzne importy o odmiennym potencjale interpretacyjnym, powinny zostać wydzielone w osobnym rozdziale, obejmującym rzymskie i prowincjonalne materiały importowane – tym bardziej, że istnieje bogata literatura poświęcona temu zagadnieniu (m.in. S. Didenko – amfory, O. Petrauskas, W. Szczepaczenko, O. Rumiantsewa – szkło).

W typologii naczyń ręcznie lepionych (3.5.1) Autor przyjął rozmiar jako podstawowe kryterium klasyfikacji, co wydaje się dość problematyczne, zważywszy na jego względność i zależność od funkcji, kontekstu oraz proporcji naczynia. Zasadne byłoby uzupełnienie analizy tabelą ilościową rozmiarów. W całym podrozdziale zauważalny jest brak graficznych zestawień typów naczyń oraz ornamentyki, co znacząco utrudnia odbiór i weryfikację analiz.

W części dotyczącej numizmatyki (3.6) należy podkreślić kilka istotnych uchybień. Autor nie podaje w tekście odwołań do źródeł informacji o grobie z Orlovki/Kartal – pojawiają się one dopiero w części katalogowej. Ponadto, w tabeli znalezisk wskazano monetę Antoninusa Piusa, podczas gdy w opisie pod tabelą mowa o denarze Marka Antoniusza. W literaturze (Bruyako, Nosowa 2021) podkreślono, że monety te nie zostały znalezione *in situ*, lecz obok grobu, a ich powiązanie z pochówkiem pozostaje problematyczne. Tym samym, przypisywanie tego znaleziska do tradycji obola Charona wydaje się przedwczesne, zwłaszcza że Pan Batog określa je jako „hoard” (s. 153).

Na koniec należy zwrócić uwagę na niską rozdzielczość dodatków zamieszczonych na końcu rozdziału oraz na brak map rozmieszczenia omawianych kategorii zabytków, co należy uznać za poważne uchybienie, biorąc pod uwagę znaczenie przestrzennego kontekstu analizowanych materiałów.

Ostatni, **czwarty rozdział** poświęcony jest zagadnieniom chronologicznym. Autor określa jego celem uporządkowanie chronologii kultury sarmackiej w międzyrzeczu Prutu i Dniestru oraz wydzielenie jej faz wewnętrznych, ze szczególnym uwzględnieniem najwcześniejszego etapu fazy późnosarmackiej. Trafnie Pan Batog zwraca uwagę na częsty w literaturze problem niejednolitego stosowania pojęć „kultura”, „faza” i „okres”, co podkreśla potrzebę budowy spójnych ram chronologicznych.

Autor rozprawy zastosował metodę seriacji, wykorzystując program Past (v. 4.17), analizując 114 grobów o wystarczająco bogatym wyposażeniu (25% próby), obejmujących 69 kategorii typologicznych (m.in. fibule, elementy pasa, naczynia, importy rzymskie, szkło, amfory, lustra, aplikacje, uzbrojenie). Analiza pozwoliła wyróżnić dwie główne fazy i jedną przejściową, których charakter odzwierciedlają zmiany w materiale zabytkowym oraz strukturze wyposażenia grobowego. Zastrzec należy, że przydatnym uzupełnieniem byłyby tablice prezentujące charakterystyczne cechy poszczególnych faz oraz aneks z ilustracjami i opisem zastosowanych indykatorów chronologicznych.

Dużym atutem pracy jest próba potwierdzenia chronologii względnej poprzez datowania radiowęglowe. Autor wykorzystał pięć dat AMS 14C z dobrze zachowanego materiału kostnego, poddanych modelowaniu bayesowskiemu (OxCal), co pozwoliło wydzielić trzy przedziały: fazę wczesną (lata 124–195), fazę główną (lata 167–218) i fazę późną (lata 202–250). Uzyskane wyniki cechują się wysoką zgodnością statystyczną ($A_model = 127,5\%$), co potwierdza wiarygodność zaproponowanej periodyzacji.

Metodyczne podejście autora – łączące analizę typologiczną, seriację i datowanie radiowęglowe – należy ocenić jako trafne i znacząco podnoszące precyzję ustaleń chronologicznych dotyczących kultury sarmackiej w regionie.

Wnioski końcowe stanowią spójną syntezę całej dysertacji, ukazując znaczenie badań nad kulturą sarmacką w międzyrzeczu Prutu i Dniestru w drugiej połowie II i pierwszej połowie III wieku n.e. Należy zgodzić się z Autorem, że region ten funkcjonował jako aktywna strefa interakcji z prowincjami rzymskimi, ludnością dacką (w miejsce nieprecyzyjnego i obciążonego ideologicznie terminu „Wolni Dakowie”) oraz grupami germańskimi, o czym świadczą licznie poświadczone importy, ślady współistnienia i zjawiska symbiozy kulturowej.

Znaczącą część dysertacji stanowi **Katalog** (s. 187–609), obejmujący aż 69 % objętości pracy. Opisy grobów poprzedza kompletna lista stanowisk, a Autor oparł dokumentację na szerokim spektrum źródeł – głównie opublikowanych, a niekiedy także archiwalnych. Trzeba podkreślić, że katalog jest opracowany wyjątkowo starannie, z dużą dbałością o szczegóły, co świadczy o imponującym nakładzie pracy i dość wysokim poziomie warsztatu badawczego Autora. Precyzja opisów, skrupulatność w porządkowaniu materiału oraz konsekwentne przedstawienie danych pozostawiają bardzo dobre wrażenie. Do ogólnych uwag należy zaliczyć brak konsekwentnego odnoszenia się w katalogu do typologii zabytków wypracowanej w głównym tekście rozprawy – takie odniesienia pozwoliłyby na pełniejsze powiązanie części katalogowej z analityczną. Warto również zwrócić uwagę na aspekt edytorski: nazwy stanowisk i grobów nie zostały odpowiednio graficznie wyróżnione, przez co całość sprawia wrażenie jednolitego ciągu tekstowego, co znacznie utrudnia orientację i szybkie wyszukiwanie konkretnych pozycji.

Bibliografia zajmuje 36 stron (s. 610–646) i stanowi istotny atut dysertacji. Na szczególne podkreślenie zasługuje szeroki zakres językowy wykorzystanych pozycji – Autor sięga zarówno po

literaturę rumuńską, rosyjską, ukraińską, jak i angielską oraz niemiecką, co świadczy o bardzo dobrej orientacji w krajowej i międzynarodowej literaturze przedmiotu. Warto jednak rozważyć uporządkowanie bibliografii poprzez podział na dwie główne części: źródła archiwalne oraz publikacje naukowe, z dodatkowym wyodrębnieniem źródeł pisanych (antycznych, średniowiecznych) i umieszczeniem ich na początku listy. Takie rozwiązanie zwiększyłoby przejrzystość i funkcjonalność tego rozdziału, a jednocześnie podkreśliłoby wagę podstaw źródłowych w konstrukcji pracy.

Część ilustracyjna dysertacji obejmuje 203 tablice, które w przeważającej mierze przedstawiają zespoły grobowe opisane w Katalogu. Autor w znacznej części wykorzystał oryginalne ryciny ze źródeł, często o ograniczonej jakości technicznej, choć ogólnie należy podkreślić jego staranne i konsekwentne podejście do dokumentacji materiału wizualnego. Oczywiście jest jednak, że wiele ilustracji zaczerpniętych z publikacji starszych lub słabiej opracowanych nie spełnia podstawowych standardów rysunku archeologicznego i wymagałoby ponownego opracowania graficznego, zwłaszcza w kontekście analiz typologicznych i porównawczych. Mimo tych ograniczeń, należy uznać za istotny walor pracy to, że Autorowi udało się w dużej mierze zilustrować materiał źródłowy wykorzystany w badaniach, co znacząco zwiększa jego wartość dokumentacyjną i poznawczą.

W konkluzji mojej recenzji pragnę podkreślić, że dysertacja mgr Nicolaia Batoga jest pracą niewątpliwie oryginalną, o wysokiej wartości poznawczej. Temat rozprawy został dobrany trafnie, jest istotny, nowatorski i doniosły naukowo, a jego realizacja wnosi cenny wkład w rozwój badań nad praktykami funeralnymi oraz kulturą społeczności sarmackich. Autor wykazał się dobrą znajomością literatury przedmiotu, w tym również najnowszych opracowań o charakterze zarówno syntetycznym, jak i źródłowym.

Podsumowując uwagi zawarte w niniejszej recenzji, należy podkreślić, że dysertacja spełnia cele założone we wstępie, a jej wyniki są spójne, wartościowe badawczo i stanowią istotny wkład w studia nad kulturą późnosarmacką. Zgłoszone przeze mnie uwagi mają w przeważającej mierze charakter dyskusyjny i nie podważają merytorycznej wartości pracy. Wskazane niedoskonałości nie wpływają na ogólną, pozytywną ocenę dysertacji.

Reasumując, stwierdzam, że recenzowana rozprawa mgr Nicolaia Batoga spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim, zgodnie z art. 13 Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. W związku z tym wnoszę o jej przyjęcie oraz dopuszczenie Autora do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

DZIEKAN
Wydziału Archiologii

prof. dr hab. Andrzej Michałowski

VIDI DECANUS

1.12.2025

Kyrylo
Myzgin

Подписано цифровой подписью:
Kyrylo Myzgin
DN: postalAddress=Krakowskie
Przedmieście 26/28, 00-927
Warszawa, c=PL, o=Uniwersytet
Warszawski,
serialNumber=PNOPL-83052221113,
cn=Kyrylo Myzgin,
givenName=Kyrylo, sn=Myzgin
Дата: 2025.11.30 00:39:23 +01'00'